

Centrala Krajowych Administracji Wymiaru Sprawiedliwości d/s Wyjaśnienia Zbrodni Narodowosocjalistycznych w Ludwigsburgu

(Stan: grudzień 2010 r.)

Broszura informacyjna

I. Geneza i zadania

Centrala Krajowych Administracji Wymiaru Sprawiedliwości ds. Wyjaśnienia Zbrodni Narodowosocjalistycznych w Ludwigsburgu powstała na mocy umowy administracyjnej senatorów oraz ministrów sprawiedliwości z dnia 6 listopada 1958 r. i jest instytucją wspólną krajów związkowych Republiki Federalnej Niemiec. Swą działalność rozpoczęła 1 grudnia 1958 r.

Zgodnie z umową zawartą 6 listopada 1958 r. do zadań Centrali należało początkowo wyłącznie ściganie zbrodni nazistowskich popełnionych poza terytorium Republiki Federalnej. Poza tym kompetencje Centrali ograniczone były do ścigania zbrodni popełnionych w czasie wojny na ludności cywilnej, jednakże z wyłączeniem tych popełnionych bezpośrednio w trakcie działań wojennych. Chodziło tu przede wszystkim o zbrodnie w obozach koncentracyjnych i im podobnych.

Zakres kompetencji Centrali został znacznie rozszerzony przez senatorów i ministrów sprawiedliwości krajów związkowych RFN na spotkaniach 22 listopada 1964 r. oraz 27/28 kwietnia 1966 r. Podjęli oni decyzję o nadaniu Centrali uprawnień do ścigania zbrodni popełnionych przez reżym nazistowski na terytorium samej RFN. Szczególny nacisk położono na śledztwa przeciwko funkcjonariuszom najwyższych urzędów państwowych Trzeciej Rzeszy, członkom kierownictwa partii oraz personelu obozów koncentracyjnych, które znajdowały się na tych terenach. Rozszerzenie działalności śledczej na

(określone) zbrodnie na jeńcach wojennych doprowadziło do przełamania obowiązującej wówczas zasady o ściganiu wyłącznie zbrodni popełnionych na ludności cywilnej.

II. Przyczyny utworzenia Centrali

Po 1945 r. niemiecki wymiar sprawiedliwości na szeroką skalę zajął się wyjaśnianiem zbrodni nazistowskich. Świadczą o tym statystyki niemieckiego Ministerstwa Sprawiedliwości sporządzone w związku z trwającą na przełomie lat 1964-65 debatą o wydłużeniu okresu przedawnienia. Wynika z nich, że sądy i prokuratury w zachodnich strefach okupacyjnych, a następnie w Republice Federalnej Niemiec, przeprowadziły do tego czasu postępowania przeciwko ponad 61 000 osób, spośród których oskarżono ok. 13 000, a skazano prawomocnym wyrokiem ok. 6 100 (aktualne dane znajdują się w rozdz. IV niniejszej broszury).

Ponadto trybunały wojskowe oraz sądy okupacyjne trzech mocarstw zachodnich na terenie RFN skazały 5 000 osób, a sądy w radzieckiej strefie okupacyjnej oraz późniejszej NRD – 12 000 (w pracy tych ostatnich często jednak lekceważone były zasady praworządności, a celem większości postępowań była de facto denazyfikacja). Wiele osób skazanych zostało przez sądy radzieckie po części w radzieckiej strefie okupacyjnej, w NRD, a także w samym Związku Radzieckim (dokładne liczby nie są jeszcze znane). Ponad 16 000 wyroków wydano w Polsce i Czechosłowacji, a ponad 1 000 w innych krajach.

W połowie lat 50-tych mogło więc początkowo powstać wrażenie, że kwestia ścigania zbrodni nazistowskich została praktycznie rozwiązana. W rzeczywistości jednak na przeszkodzie do ich całkowitego wyjaśnienia bezpośrednio po upadku Trzeciej Rzeszy stał nie tylko dotkliwy brak doświadczonych przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, lecz także duże problemy materiałowe i lokalowe. Poważne trudności wynikały ponadto z podziału Niemiec na strefy okupacyjne, braku centralnych struktur policyjnych, utraty milionów dokumentów stanu cywilnego i meldunkowych oraz problemów

związanych z ograniczeniami nałożonymi na niemiecki wymiar sprawiedliwości przez władze okupacyjne. Brak dogłębnej znajomości struktur organizacyjnych Trzeciej Rzeszy dodatkowo osłabiał pozycję organów sądowych podczas przesłuchań, co z kolei utrudniało dotarcie do istotnych informacji o dalszych sprawcach bądź rozkazach wydawanych przez przełożonych.

Kompleksowe wyjaśnienie zbrodni nazistowskich utrudniał również tradycyjny podział kompetencji terytorialnych prokuratur i sądów karnych. Niemiecki kodeks postępowania karnego zezwalał tym organom wyłącznie na ściganie zbrodni popełnionych na terenie ich jurysdykcji, lub też, w wyjątkowych przypadkach, przestępstw popełnionych gdzie indziej przez osoby zameldowane na jej terenie. Dlatego też zwłaszcza ściganie sprawców masowych zbrodni popełnionych głównie na terytoriach okupowanych poza granicami Niemiec były, do chwili powstania Centrali w Ludwigsburgu, często dziełem przypadku. Dopiero jej utworzenie jako organu działającego bezpośrednio przez szczebel prokuratury pozwoliło usunąć tę ewidentną lukę w sferze podziału kompetencji.

Bezpośrednią przyczyną utworzenia Centrali w Ludwigsburgu był tzw. Proces grup operacyjnych w Ulm (*Einsatzgruppenprozess*), w którym dziesięciu członków oddziału o nazwie „Tilsit” (*Einsatzkommando Tilsit*) było oskarżonych o udział w masowych egzekucjach dokonanych głównie na ludności żydowskiej na terenach przygranicznych Litwy zaraz po napaści na Związek Radziecki. Sąd przysięgłych w Ulm w dniu 29 sierpnia 1958 skazał wszystkich oskarżonych na długoletnie kary więzienia. W trakcie procesu wyszły na jaw dodatkowe dokumenty, na podstawie których można było przypuszczać, że istnieje jeszcze szereg podobnych, niewyjaśnionych zbrodni. Chodziło tu w szczególności o tzw. „Raporty o zdarzeniach” (*Ereignismeldungen*) sporządzane przez Policję oraz Służby Bezpieczeństwa (*Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst - SD*), dotyczące działalności grup operacyjnych (*Einsatzgruppen*) i ich pododdziałów (*Einsatzkommandos*) w czasie wojny na terenie Związku Radzieckiego. Przy tej okazji okazało się również, że nie wyjaśniono do tej pory szeregu masowych zbrodni

popęlnionych w obozach koncentracyjnych oraz obozach zagłady na terenie okupowanej Polski.

III. Metoda pracy oraz personel

Zadaniem Centrali w Ludwigsburgu jest gromadzenie i analiza wszelkich dostępnych materiałów o zbrodniach nazistowskich popełnionych na terenie Niemiec oraz innych krajów. Chodzi w szczególności o wykrycie nieznanych do tej pory kompleksów zbrodni, sklasyfikowanie ich na podstawie miejsca i czasu oraz (grupy) sprawców, a następnie ustalenie, których z nich można jeszcze pociągnąć do odpowiedzialności karnej. Po wykryciu sprawców oraz ustaleniu prokuratury właściwej do zajęcia się sprawą, Centrala w Ludwigsburgu zamyka śledztwo i przekazuje akta sprawy do tej prokuratury, która z kolei jest zobowiązana do zajęcia się całością sprawy. Może ona nadal korzystać z pomocy Centrali. Dzięki tej procedurze prokuratury nie prowadzą już pojedynczych śledztw, jak to miało miejsce do r. 1958, lecz mogą prowadzić kompleksowe, wielowątkowe postępowania, co umożliwia im zakrojone na szeroką skalę oraz systematyczne wyjaśnienie przedmiotowych zbrodni.

Ze względów prawnych, od maja 1960 r. śledztwu podlegają zasadniczo tylko zbrodnie nazistowskie stanowiące morderstwo w myśl § 211 niemieckiego kodeksu karnego (*Strafgesetzbuch*). Pozostałe czyny (łącznie ze zbrodnią zabójstwa w myśl § 212 niemieckiego kodeksu karnego), uległy już przedawnieniu.

Po zmianach politycznych w Europie Środkowej i Wschodniej pojawiła się szansa dostępu do tamtejszych archiwów, których większość była wcześniej niedostępna. W związku z tym senatorowie i ministrowie sprawiedliwości krajów związkowych RFN zaraz po zjednoczeniu Niemiec zlecieli Centrali w Ludwigsburgu analizę zasobów archiwalnych byłego Ministerstwa Bezpieczeństwa NRD dotyczących zbrodni nazistowskich (*NS-Archiv des Ministerium für Staatssicherheit*). Nie było to możliwe wcześniej, gdyż władze NRD przez dziesiątki lat uporczywie odmawiały współpracy z Centralą.

Od dłuższego natomiast czasu łączy Centralę współpraca z instytucjami zajmującymi się ściganiem zbrodni nazistowskich w innych krajach. Należą do nich przede wszystkim Wydział Praw Człowieka i Specjalnych Spraw Karnych (*Human Rights and Special Prosecutions Section*), byłe Specjalne Biuro Śledcze (*Office for Special Investigations – OSI*) przy Ministerstwie Sprawiedliwości USA, specjalny wydział Ministerstwa Sprawiedliwości Kanady oraz Główna Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (IPN). Intensywna współpraca prowadzona jest także z włoskimi organami wymiaru sprawiedliwości.

Ciężar pracy śledczej spoczywa m. in. na barkach sędziów i prokuratorów (referentów) oddelegowanych do Centrali ze swych macierzystych placówek w poszczególnych krajach związkowych (landach). Aktualnie całkowita liczba pracowników Centrali wynosi 19 osób. Wśród nich jest m.in. Dyrektor Centrali oraz sześciu referentów. W latach 1967-71, kiedy równocześnie prowadzonych było ponad 600 śledztw, zatrudnionych było tu 121 osób, w tym 49 sędziów i prokuratorów.

W związku z malejącą od lat liczbą śledztw część zadań Centrali w Ludwigsburgu przejęło w kwietniu 2000 r. Archiwum Federalne (*Bundesarchiv*).

Na podstawie umowy administracyjnej pomiędzy krajami związkowymi RFN finansującymi Centralę oraz Rządem Federalnym, dokumenty, nie potrzebne już w codziennej pracy Centrali, przeszły w gestię Archiwum Federalnego. W tym celu w budynku Centrali utworzono jego filię. Od tego czasu Centrala skupia się głównie na swych pierwotnych zadaniach, a więc prowadzeniu postępowań przygotowawczych i sprawdzających w sprawach zbrodni nazistowskich oraz gromadzeniu i analizowaniu dokumentów w kraju i zagranicą. Posiada ona też przywilej pierwszeństwa w dostępie do materiałów przekazanych w posiadanie Archiwum.

Natomiast udzielanie informacji o zasobach archiwalnych oraz pomoc dla osób składających wnioski o dostęp do dokumentów – w szczególności naukowców – należy dziś już niemal wyłącznie do zadań Archiwum. Dlatego

też udostępnianie dokumentów odbywa się na zasadach określonych w Ustawie o Archiwum Federalnym (*Bundesarchivgesetz*). § 5 Ust. 1 oraz 2 tej ustawy zezwalają na skrócenie przewidzianego okresu ochronnego dokumentów w celach naukowych oraz uzasadnionych przypadkach osobistych, o ile nie pozostaje to w sprzeczności z § 5 ustęp 6 tejże ustawy.

Centrala w Ludwigsburgu dysponuje w zasadzie tylko aktami śledztw (wstępnych) oraz postępowań sprawdzających przeprowadzonych przez nią samą lub przez inne niemieckie prokuratury od momentu jej utworzenia. Jej zasoby archiwalne dają jednak dość pełny i niepowtarzalny obraz postępowań w sprawach zbrodni nazistowskich przeprowadzonych w Republice Federalnej od 1958 r. Po zamknięciu śledztwa wstępnego oraz przekazaniu akt do właściwej prokuratury, Centrala zatrzymuje kopie dokumentów. Są one następnie sukcesywnie uzupełniane kopiami akt z dalszego przebiegu sprawy. Procedurę tę reguluje umowa administracyjna o utworzeniu Centrali. W ten sposób możliwe jest prześledzenie dalszego biegu sprawy. W przypadku, gdy śledztwo zostaje wszczęte przez samą prokuraturę, ta również jest zobowiązana do przesłania kopii akt sprawy do Ludwigsburga. Kopie te archiwizowane są w tzw. aktach korespondencyjnych sprawy i wchodzi w poczet zarejestrowanych postępowań.

Wprawdzie liczba prowadzonych postępowań przygotowawczych maleje z biegiem czasu od upadku Trzeciej Rzeszy i zakończenia Drugiej Wojny Światowej, jednak działalność Centrali w Ludwigsburgu zmierzająca do wyjaśnienia zbrodni popełnionych w tym okresie będzie kontynuowana dopóty, dopóki będzie to możliwe oraz będą szanse na odnalezienie żyjących jeszcze sprawców i współsprawców zbrodni, których stan zdrowia pozwoli na przesłuchanie oraz postawienia przed sądem. Nie pozostało już zbyt wiele czasu, jednak wniesione w ostatnim okresie akty oskarżenia świadczą, że nadal nie jest za późno. Ostatni taki wyrok zapadł przed Sądem Krajowym w Monachium (*Landgericht München I*) 11 września 2009 r. i stał się już prawomocny.

IV. Dane o działalności Centrali od dnia powstania do 31 grudnia 2008 r.

7 445	to liczba wszczętych postępowań przygotowawczych. Należy wziąć pod uwagę, że w wielu przypadkach są to postępowania przeciwko większym grupom osób podejrzanych oraz/ lub dotyczące szeregu zbrodni.
7 418	postępowań przygotowawczych zostało zakończonych, głównie poprzez przekazanie ich do właściwych prokuratur celem rozpoczęcia postępowania karnego.
27	to liczba aktualnie prowadzonych przez Centralę postępowań przygotowawczych. Nie obejmuje ona tzw. spraw różnych, czyli postępowań sprawdzających oraz czynności administracyjnych związanych z kwerendą w archiwach (głównie poza granicami kraju).
17 955	pozycji liczy katalog postępowań odnośnie zbrodni nazistowskich, które były lub są nadal prowadzone przez niemieckie prokuratury i sądy od 1958 r. (<i>Verfahrensübersicht - VÜS</i>). Także postępowania wszczęte przez inne instytucje są przynajmniej pośrednio związane z działalnością Centrali w Ludwigsburgu.
113 997	to liczba spraw o sygnaturze AR (odpowiedzi na zapytania oraz tym podobne) załatwionych przez Centralę od 1958 r. (łącznie z postępowaniami mającymi na celu uzyskanie lub sprawdzenie danych).
Z ok. 1 685 000	kart składa się kartoteka centralna (<i>Zentralkartei</i>). Jest ona usystematyzowana wg nazwisk, miejscowości oraz nazw jednostek. Zawiera ona m. in. 26 995 nazw miejscowości i innych nazw

geograficznych oraz 4 247 nazw jednostek i urzędów.

558 300

stron obejmują aktualnie zasoby archiwalne Centrali. Na 163 000 kart skatalogowanych jest 427 500 jednostek archiwalnych (karty zawierają też dane o miejscu przechowywania oryginałów).

W statystyce Federalnego Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 1 stycznia 2008 r. podano następujące dane o postępowaniach prowadzonych przez prokuratury i sądy w Republice Federalnej Niemiec:

Prokuratury niemieckie (z wyłączeniem organów mocarstw zwycięskich oraz radzieckiej strefy okupacyjnej) przeprowadziły po 8 maja 1945 r. śledztwa przeciwko 106 496 konkretnym obwinionym. Dane pochodzą z r. 1996, ponieważ później statystyka nie była przez ministerstwo kontynuowana. Inaczej rzecz się ma ze statystyką osób skazanych, której dane pochodzą z 1 stycznia 2009 r.:

- prawomocnym wyrokiem skazano	6 498 oskarżonych,
w tym:	
na karę śmierci (przed uchwaleniem Ustawy Zasadniczej)	13 oskarżonych,
na karę dożywotniego więzienia	167 oskarżonych,
na karę pozbawienia wolności	6 201 oskarżonych,
na karę grzywny	115 oskarżonych,
upomnieniem na mocy prawa dla nieletnich	1 oskarżonego,
zrezygnowano z wymierzenia kary w stosunku do	1 oskarżonego.

W ramach projektu tworzenia specjalnej bazy danych prowadzonego przez Uniwersytet w Monachium okazało się jednak, że liczby te w rzeczywistości są o wiele wyższe (por.: Eichmüller, *Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen durch westdeutsche Justizbehörden seit 1945. Eine Zahlenbilanz, Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, Heft 4/ 2008, Seite 621ff /Ściganie zbrodni nazistowskich przez organa wymiaru sprawiedliwości w Niemczech Zachodnich po 1945 r. Bilans, w: Kwartalnik historyczny, nr 4/ 2008, str. 621 i kolejne/):*

Wynika z tego, że od r. 1945 do 2005 włącznie przeprowadzono śledztwa przeciwko łącznej liczbie	172 294 obwinionych,
przy czym w okresie 1945-1958 przeciwko	52 083 obwinionym,
a w okresie 1959-2005 przeciwko	120 211 obwinionym;
oskarżenie wniesiono przeciwko łącznej liczbie	16 740 obwinionych,
w tym za popełnienie zbrodni zabójstwa przeciwko	2 510 obwinionym;
prawomocny wyrok zapadł w stosunku do	13 952 obwinionych,
przy czym wyrok uniewinniający w stosunku do conajmniej	5 184 obwinionych,
umorzono postępowanie w stosunku do conajmniej	2 101 obwinionego,
wyrok skazujący w stosunku do conajmniej	6 656 obwinionych,
w tym za popełnienie zbrodni zabójstwa w stosunku do co najmniej	1 147 obwinionych.

V. Adresy

a) Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen

Schorndorfer Str. 58, 71638 Ludwigsburg
Postfach 1144 / 71611 Ludwigsburg

tel.: +49 - 07141 - 18-6201

faks: +49 - 07141 - 18-6217

e-mail: poststelle@zst.justiz.bwl.de

b) Bundesarchiv

- Außenstelle Ludwigsburg -

Adres pocztowy jak wyżej

tel.: +49 - 07141 - 89 92 83

faks: + 49 - 07141 / 89 92 12

e-mail: ludwigsburg@bundesarchiv.de